

*Л. М. КАРАМУШКА, д-р психол. наук
(Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ)
С. М. КУЛИК, аспірант
(Херсонський педагогічний університет)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 4, с. 172–173

Однією з актуальних проблем управління сучасною школою є проблема управління професійною адаптацією вчителів як важлива складова професійного становлення особистості та ефективності діяльності організації [1; 2; 6].

Нами було проведено дослідження психологічних особливостей професійної адаптації вчителів. У дослідженні взяли участь понад 100 керівників закладів середньої освіти різних регіонів України, які були слухачами Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України.

З метою вивчення особливостей професійної адаптації використовували опитувальник для вивчення рівня професійної адаптації вчителя середньої школи [6]. Цей опитувальник дає можливість вивчити особливості вияву таких складових професійної адаптації вчителів:

- ставлення до навчального закладу;
- відносини між вчителями;
- задоволеність умовами праці;
- задоволеність своїм положенням у колективі;
- ставлення до роботи;
- ставлення до учнів;
- ставлення до керівника;
- ставлення до колективу.

Окрім того, опитувальник дає можливість виявити рівень професійної адаптації вчителів (високий, середній, низький), а також вираженої дезадаптації.

У процесі дослідження директорів шкіл просили оцінити, як, на їхню думку, проходять процеси адаптації вчителів у їхніх навчальних закладах. Були виведені середні дані по масиву щодо рівня адаптації загалом і за окремими складовими адаптації. Тестування керівників освітніх закладів доповнювалось проведенням інтерв'юван-

ня з ними. Результати дослідження наведені в таблиці.

Рівень професійної адаптації вчителів середньої школи

Складові професійної адаптації	Середній показник по масиву, балів	Рівень вираженості адаптації
Ставлення до навчального закладу	7,8	Середній
Відносини між вчителями	9,0	Середній
Задоволеність умовами праці	4,8	Низький
Задоволеність своїм положенням у колективі	8,3	Середній
Ставлення до роботи	8,0	Середній
Ставлення до учнів	8,8	Середній
Ставлення до керівника	8,3	Середній
Ставлення до колективу	5,8	Низький
Загальний показник адаптації	70,0	Середній

З наведених у таблиці середніх показників, а також даних, отриманих по кожному із опитуваних, можна зробити такі висновки:

1. Рівень професійної адаптації вчителів закладів середньої освіти загалом можна охарактеризувати як середній. Звернемо увагу на те, що рівень адаптації вчителями оцінювали керівники закладів середньої освіти, а не самі вчителі. Враховуючи дані, отримані раніше в лабораторії психології управління Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України [3], а також на кафедрі психології Міжрегіональної Академії управління персоналом [4], про те, що у керівників освітніх закладів простежується тенденція до завищення самооцінки багатьох складових управління, можна гіпотетично стверджувати, що ре-

альний рівень професійної адаптації вчителів є значно нижчим.

2. На думку 33 % опитуваних керівників шкіл рівень професійної адаптації вчителів характеризується загалом як низький, що свідчить про більш виражені проблеми в їхній професійній адаптації.

3. Жоден із опитаних керівників шкіл не визначив рівень професійної адаптації вчителів у своїй школі як високий.

4. Аналіз окремих складових професійної адаптації свідчить, що найнижчі показники має така складова адаптації, як умови праці, рівень розвитку якої можна охарактеризувати як низький (4,8 балів). Це узгоджується з даними, що отримані під час аналізу реальної практики діяльності багатьох шкіл, де умови праці вчителів, насамперед соціально-економічні та побутові, є незадовільними.

5. Водночас звертає увагу на себе той факт, що така складова професійної адаптації, як ставлення до колективу, теж характеризується низьким рівнем розвитку (5,8 балів). Це свідчить про те, що поряд із соціально-економічними та побутовими проблемами, які потребують свого розв'язання, існують ще проблеми і соціально-психологічного плану, пов'язані з міжособистісними стосунками в колективі, взаємодією членів колективу. При цьому зазначимо, що педагогічні колективи за своїм складом є переважно жіночими. Враховуючи особливості жіночої психології (підвищену чутливість, емоційну неврівноваженість, роздратованість тощо), можна допустити, що саме це є однією із причин низького рівня розвитку цієї складової професійної адаптації.

6. У зв'язку з цим адміністрації освітніх закладів необхідно здійснювати спеціальну роботу щодо управління професійною адаптацією вчителів, і не лише стосовно розв'язання організаційно-побутових проблем, а й тих, що стосуються соціально-психологічної взаємодії вчителів.

7. Слід здійснювати спеціальну підготовку керівників освітніх закладів з проблеми управління професійною адаптацією вчителів, і більш ширше, — з проблеми професійного становлення вчителя, на курсах перепідготовки керівників освіти в Інститутах післядипломної педагогічної освіти. Для реалізації цього завдання нами розроблений спеціальний навчальний курс "Психологічні основи управління професійною адаптацією вчителів", який проходить апробацію в системі післядипломної освіти. Курс побудований на використанні системи інтерактивних технік (міні-

лекції, "мозкові штурми", навчально-рольові та ділові ігри, соціально-психологічні тренінги тощо) і дає можливість керівникам оволодівати спеціальними прийомами розв'язання управлінських проблем професійної адаптації вчителів безпосередньо під час навчання.

8. Важливим напрямком розв'язання цієї проблеми є підготовка самих вчителів до проблем професійної адаптації як у процесі навчання в педагогічних університетах, так і під час роботи безпосередньо в освітніх закладах. Для розв'язання цієї проблеми доцільним, на наш погляд, є впровадження спеціальних навчальних курсів та семінарів-тренінгів, які б давали можливість вчителям усвідомити значущість цієї проблеми, ознайомитись з особливостями різних видів професійної дезадаптації, врахувати психологічні проблеми, з якими можуть зустрічатися вчителі в умовах первинної та вторинної професійної адаптації тощо.

9. Необхідно здійснювати підготовку практичних психологів закладів середньої освіти щодо надання психологічної допомоги керівникам і вчителям з проблеми професійної адаптації. У процесі такої підготовки практичні психологи повинні оволодівати технологіями здійснення психологічного супроводу вчителів на різних етапах їхньої професійної адаптації, розробки та реалізації корекційних програм з різними категоріями вчителів, моделями здійснення психолого-управлінського консультування з різних аспектів професійної адаптації тощо. Певні підходи щодо розв'язання цих проблем розроблені в лабораторії психології управління Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.

Література

1. Джуэлл Л. Индустриально-организационная психология: Учеб. для вузов. — СПб.: Питер, 2001.
2. Занковский А. Н. Организационная психология: Учеб. пособие для вузов. — М.: Флинта, МПСИ, 2000.
3. Карамушка Л. М. Психология управления заведениями средней освіти. — К.: Ніка-Центр, 2000.
4. Коломінський Н. Л. Психология менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект). — К.: МАУП, 2000.
5. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / Под ред. Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова. — СПб.: Речь, 2001.
6. Свенцицкий А. Л. Социальная психология управления. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986.